

Hititlerde Toprak Edinme ve Arazi Bağış Belgelerinden Örnekler Land Acquisition and Land Donation Documents in Hittite

Sedat Erkut*

Esmâ Reyhan**

Özet

Boğazköy-Hattuša Çiviyazılı arşivinde özellikle Eski Hitit döneminde yoğun olarak pekçok "Arazi Bağış Belgesi" adı verilen kil tablet ele geçmiştir. Kral tarafından mühürlenmiş bu belgeler ile kişinin malını mülkünü çocuklarına ve torunlarına bırakabilmesi garanti altına alınmıştır. Bu belgeler hemen hemen aynı şekilde formüle edilmişlerdir. Toprak bağış belgelerinde bağışlanan mülkün sahipliğinin ihlal edilmesi bir yana içeriğinin değiştirilmesini bile imkansız kılmaktadır. Toprak üzerinde çalışan işçilerin adlarının yanı sıra toplam hayvan sayısı ve ağaç sayısı da özenle belirtilmiştir. Kadınlara bağış yapıldığını göstermesi bakımından da önemlidir.

Anahtar kelimeler: Arazi Bağış Belgesi, Arnuwanda-Asmunikal, Hattusa.

Abstract

In the cuneiform archive of Boğazköy-Hattusa there is a considerable number of tablets concerning land donations. These tablets bear the seal of the king and guarantee the donation of land in the form of inheritance to the children and grandchildren of the person concerned. All the documents are formulated in more or less the same wording. These documents make the donation irreversible and even prohibit any alteration of the text. Furthermore, the documents give the names of the labourers that come with the land, as well

* Yrd. Doç. Dr. Sedat Erkut, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara.

sedat.erkut@humanity.ankara.edu.tr

** Doç. Dr. Esmâ Reyhan, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara.
esmareyhan@gmail.com

as the number of animals and trees, all registered with great precision. We gather that no donation is made to women.

Key words: Land deeds, Arnuwanda-Asmunikal, Hattusa.

M.Ö. 2. bin yılın ilk çeyreğinden başlayarak yaklaşık M.Ö. 1180’de son bulan Hitit uygarlığı günümüz İç Anadolu çukurdağı üzere güneyi ve güney doğusunda çağının en güçlü devletlerinden birini kurmuştur. Çağına göre oldukça gelişmiş bir toprak işletim yöntemi geliştirmişlerdir. Hititlerin çiviyazılı belgelerinden elde ettiğimiz bilgilerin bir kısmını aşağıda değerlendirmeye çalıştık.

Küçük bir Hititçe ritüel metin şöyle denilmektedir (IBoT I 20):

“Ülke Fırtına Tanrısına aittir. O (Tanrı) **Labarna**’yı idareci yaptı ve O’na **Hatti** ülkesini (arazilerini) verdi. Bırakalım Labarna kendi topraklarıyla birlikte tüm toprakları idare etsin ”

Anlatımdan görüldüğü gibi “toprak”, yani Hatti ülkesi, tanrı tarafından onun temsilcisi sayılan krala bağışlanmıştı. Bu durum ise krala ülke topraklarını tanrı adına yönetme sorumluluğu vermektedir.

Kral, saraya ait toprakları mülkiyeti kendisinde kalmak koşuluyla bazı yükümlülükler karşılığında bir takım kişilere vermektedir, ama bu araziler saray tarafından denetlenmektedir. Öte yandan Kral **Labarna**’ya tanrı tarafından verilen “**Hatti** ülkesinin toprakları” uygun bir fiyat karşılığında ikinci kişilerin mülkü olabilmekteydi. Yani toprak satın almak, toprak sahibi olmak mümkündür ve bu kanunlarla yasallaştırılmıştır. Kanunlarda çiftçiliğe uygun, ekilip biçilecek durumda olan toprak ile işlenecek duruma getirilmemiş toprak için biçilen fiyatlar farklıdır. Ancak her iki arazi çeşidine sahip olmak mümkündür.

Değerlendirme şöyledir:

1 IKU A.ŠÀ <i>šiššura</i> “1 IKU sulak ekin alanı”	3 şekel gümüş
1 IKU A.ŠÀ HA.LA.NI “1 IKU halani ekin alanı”(kalitesi bilinmiyor)	2 şekel gümüş
“ <i>halani</i> arazisine bitişik bir ekin alanı”(halani kalitesine yakın bir alan)	1 şekel gümüş

1 IKU¹ = 3600m² civarındaki bir araziye bir eşek bir dana ya da bir at fiyatına sahip olmak mümkündür. Ama bu araziden faydalanabilmek, yani araziyi verimli kılmak satın alan

¹ 1 IKU = 3600 metrekare.
1 mina = 496 gr = 40 Şekel (= GÍN) (Hitit).
1 şekel = 12, 4 gr (Hitit).

kişinin çabasına bağlı idi. Ancak o zaman arazi satın alınırken ödenen miktarın çok üzerinde bir değere sahip olurdu. Bu da kanunlarda belirtilmiştir.

Şöyle ki:

1 IKU GISŠAR GISGEŠTIN “1 IKU üzüm bağı”	1 mina gümüş
--	--------------

1 şekel gümüş = 12, 4 gr. 1 mina gümüş ise yaklaşık yarım kilo etmektedir. Sıradan arazilerin fiyatı 1, 2, 3 şekel gümüş, (yani 12, 4 gram gümüş, 24, 8 gr gümüş, 37, 3 gr. gümüş) arasında değişirken, 1 IKU üzüm bağının fiyatının 1 mina yani yaklaşık yarım kilo gümüş etmesi bağ ve üzümün o dönemde ne kadar değerli olduğunu ortaya koymaktadır. Doğal olarak üzüm ve ondan elde edilen pekmez, şıra, pestil ve şarap korunması kolay ve kışın tüketilen yüksek enerji depolarıydı.

Bir tarım toplumu olan Hitit Devleti’nde tarım arazileri yasalarla koruma altına alınmıştır. Bu konuda yapılan yolsuzlukların cezaları bir yandan zarar görenin kaybını karşılarken diğer yandan oldukça yüksek bedellerle suçun tekrarını önlemek amacıyla oldukça caydırıcıydı. Tarım arazilerine ve tarım ürünlerine karşı işlenen suçlar, ekin alanının ateşe verilmesi, ekinlerin çalınması, meyve ağaçlarına el koyulması ve ekin alanlarının sınırlarının ihlal edilmesi şeklindedir. Hitit kanunlarında bu konuda gösterilen özeni içeren maddeler bulunmaktadır²:

§106: “Eğer kendi ekin alanına biri ateş taşırsa ve meyveli bir ekin alanı içine onu salarsa ve o alan yanarsa, kim onu yakarsa, o zaman kendisi için yanmış alanı alsın, ama iyi bir alanı alanın sahibine versin ve o kendisi için onu biçsin.”

§103: “Eğer bir ekini biri çalarsa, eğer bir *gipešsar*’lık ekin ise o zaman onu yeniden eksin ve bir şekel gümüş versin; eğer iki *gipešsar*’lık ekin ise o zaman yeniden onları eksin ve iki *şekel* gümüş versin.”

§168: “Eğer bir ekin alanının sınırını biri ihlal ederse, bir *aggala*³ götürsün; ekin alanının sahibi bir *gipešsar* alan kessin, ve kendisi için onu alsın, ve sınırı ihlal eden kimse bir koyun, on ekmek, bir kap iyi cins bira versin ve yeniden alanı arındırsın.”

1 mina = 496 gr = 60 Şekel (= GÍN) (Mezopotamya).

1 şekel = 8, 3 gr (Mezopotamya).

1 *gipešsar* = 0, 25 metrekare.

PA (*PARISU*’nun kısaltılmış şekli) 1 *PA* = 50 litre.

zipaddani = sıvılar için kullanılan bir ölçek (1 maşrapa).

² Hitit Kanunları’ndan geçen ilgili paragrafların tercümelemleri, F. İmparati; 1992’den düzeltilerek alınmıştır.

³ *aggala*- “bir hayvan”, J. Friedrich; 1952, s. 18; *akala*-/*aggala*- = AB.SİN “saban izi, çukuru, karık” A. Ünal; 2007, s. 11.

§169: “Eğer bir ekin alanını biri satın alırsa ve onun sınırını ihlal ederse iri bir ekmek alsın ve Güneş Tanrısı için onu parçalasın ve desin:’ey Güneş Tanrısı ey Fırtına Tanrısı, karşılık sebebi yoktur.

Hitit toplumunda toprak sahibi olmanın bir yolu da kral tarafından kişilere toprak bağışlanmasıdır. Boğazköy/Hattuša arşivine bu amaçla hazırlanmış birçok “Arazi Bağış Belgesi” ele geçmiştir. Kral tarafından mühürlenmiş bu belgeler ile kişinin malını mülkünü çocuklarına ve torunlarına bırakabilmesi garanti altına alınmıştır ve bu belgeler hemen hemen aynı şekilde formüle edilmişlerdir. Belgelerin içeriğini, düzenini ve önemini anlamak için Riemschneider’in⁴ çalışmasında yer alan metinlerden örnekler vermek uygun olacaktır:

Arazi bağış belgeleri arasında ilk metin (**LSU 1**) içlerinde en sağlam olduğu için, bu belgelerin anlaşılmasında oldukça detaylı bilgiler vermektedir.⁵ Bu belge **Hattuša**’da kral **Arnuwanda** ve kraliçe **Ašmunikal** tarafından hazırlanmıştır. Belge, aşağıda isim ve unvanları yazılı olan kişilere ait olan mal-mülkünü, kral tarafından ^{MUNUS}SUHUR.LA₅ “oda hizmetçisi, hizmetçi kadın” unvanı taşıyan bayan **Kuwatalla**’ya bağışını içermektedir:

Tahta Tablet Katibi (DUB.SAR.GIŠ) Bay **Šuppiluliuma**, Bay **Karpani**, Bay **Muliyati**, Bayan **Zithara** isimli bir kadın, Dokumacıların Başı (UGULA LÚ^{MES}UŠ.BAR) ve Saray Oğlanı (DUMU É.GAL) Bay **Hantapi**.

Bu kişilere ait olup, kral ve kraliçenin onayı ile bayan **Kuwattalla**’ya bağışlanan mal ve mülkünü dökümü şöyledir:

Tahta Tablet Katibi bay Šuppiluliuma’nın mülkü (LSU 1, Arkayüz 1-19):

Bunlardan **Šuppiluliuma**’nın mal varlığı, tabletin başlangıç kısmı (**LSU 1, Arkayüz 1-11**) kırıklı olduğu için tam olarak okunamamakla birlikte onbir çiftliğinin olduğu anlaşılmaktadır. Devam eden satırlarda ise (Arkayüz 12-19) bay **Šuppiluliuma**’nın diğer mal varlıkları sıralanmaktadır..

Karpani ve Zithara’nın mülkü (LSU 1, Önyüz 20-25):

“3 Kapunu, 12 ½ IKU tarla, 28 Iku sığır otlağı; 2 ½ IKU 3 ½ gipešsar orman, 385 ağaç içinde; [] **Hattuša**’dan sağa doğru giden yol 15 ½ IKU tarlaya gider. 28 IKU sığır otlağı, Uriyanni’nin (sarayda görevli) mülkünü sağ tarafı bölünmüştür; 18 IKU arazi, Tanrıça **Hallara**’nın tapınağından bölünmüş; 2 ½ IKU 3 gipešsar orman, 325 ağaç içinde; 1 mülk; bay **Karpani**’nin mülkünden ve bayan **Zithari**’nin mülkünden (gelmektedir), ama şimdi onlar bölünmüştür”

⁴ Arazi bağış belgeleri üzerine K. K. Riemschneider’in önemli bir çalışması vardır: K. K. Riemschneider; LSU, MIO6, s. 352 vd.

⁵ K. K. Riemschneider; LSU, MIO 6, s. 348 vd.

Dokumacıların Başı ve Saray Oğlanı Hantapi'nin mülkü (LSU 1, Önyüz 26-39):

“8 IKU arazi, 6 ½ IKU *gipeššar* arazi, 1 IKU 5 *gipeššar* harman yeri ile samanlar; **Parkalla** şehrindeki evde majestenin babasının evinin dokumacıların başı ve saray oğlanı **Hantapi**'nin mülkü,”

Hantapi'nin mal varlığı, aşağıda detayları ile verilen **Tiwatapara** ve **Pulliyani**'nin mülklerinin toplamında meydana gelmektedir (LSU 1, Arkayüz 28-39):

“**Tiwatapara**'nın mülkü; 1 adam: **Tiwatapara**; 1 erkek çocuk: **Haruwanduli**; 1 kadın: **Azziya**; 2 kız çocuğu; **Anitti**, **Šantawiya**; 5 kişi; 2 sığır; 22 koyun; 6 sabana koşulmuş sığır *piršahhanaš*'in; 9 koyun ve koyunun yanında 2 kuzu; koçun yanında 2 erkek kuzu, 18 keçi; keçinin yanında 4 oğlak; erkek keçinin yanında 1 keçi, toplam 36 (parça) küçükbaş hayvan; 1 arazi; sığır otlakı olarak **Parkalla** şehrinde 1 IKU otlak; 3 ½ IKU bağ ve bunun içinde 40 elma ağacı ve 42 kaysı? ağacı **Hanzušra** şehrinde; Bay **Hantapi**'nin mülkünden”.

“Bay **Pulliyanni**'nin mülkü: 2 adam: **Pulliyani**, **Aššarta**; 3 hizmetçi: **Aparkammi**, **Iriyatti**, **Hapilu**; 4 kadın: **Tešmu**, **Zidandu**, **Šakkummilla**, **Huliyāšuhani**; 3 kız çocuğu, **Kapaššanni**, **Kapurti**, **Paškuwa**; 2 yaşlı kadın, **Arhuwašši**, **Tuttuwani**; (toplam) 14 baş (kişi). 4 sığır, 2 eşek, 2 inek, 1 dana, 2 sabana koşulmuş sığır; (bir) boğa, 1 buzağı; 6 sığır, 10 keçi, 7 oğlak; onlar (toplam) 17 keçi. 1 ev, (bir) bağ (ile) zeytin ağaçları (ve) incir ağaçları **Šayanuwanta** şehrinde bay **Purlišari**'nin mülkünden; 7 ½ IKU bağ **Antarla** şehrinde; bay **Hantapi**'nin mülkünün yakınında”.

LSU 1, Arkayüz 40-45: Bayan **Kuwatalla**'ya ait olan taşınmazların üzerindeki tüm personel ve hayvanların toplamı da ayrıca verilmiştir:

“13 ev; 30 adam, 18 hizmetçi, 4 süt çocuğu, 35 kadın, 16 kız çocuğu, 2 (kız) emzikli çocuk, 2 ihtiyar adam, 2 ihtiyar kadın; toplam 110 kişi, bunun arasında 6 zanaatkar: 2 aşçı, 1 elbiseçi, 1 Hurri gömlek imalatçısı, 1 deri işçisi, 1 seyis; adam, kadın, erkek çocuk, kız çocuk: 15 sığır, 22 koyun, 2 eşek hizmetçiye; 22 sığır *piršahhan*'a ait, 158 (parça) küçük baş hayvan, 2 at, 3 katır; 40 *kapunu* 14 ½ IKU arazi, 28 IKU sığır otlakı, 4? IKU tarıma elverişli toprak, otlak ile değiştirilmiştir; 14 ½ IKU 6 *gipeššar* bağ, 4 ½ IKU 1 ½ *gipeššar* orman, 3 sebze bahçesi, 6 *kapunu* 4 IKU 4 *gipeššar* dağlık arazi; 6 çift ev, 3 harman yeri samanı ile beraber”.

LSU 1, Arkayüz 46-48. satırlar: Bağışın, kral, kraliçe ve prens tarafından **Kuwatalla**'ya verildiği ve gelecekte bunları torunlarına bırakabileceği, hiç kimsenin de buna müdahale etmeyeceği özellikle vurgulanmıştır:

“Büyük Kral **Tabarna Arnuwanda**, Büyük Kraliçe **Ašmunikal** ve **Tuhkanti** Prens **Tuthaliya** aldı ve onu kadın hizmetkarı olan **Kuwatalla**’ya hediye olarak verdi. Gelecek te hiç kimse **Kuwatalla**’nın oğulları ve torunlarıyla kavga etmeyecektir”.

LSU 1, Arkayüz 49-50. satırlar: Kral, kraliçe ve prensin sözlerinin değiştirilmez olduğu ifade edilmektedir:

“Büyük Kral **Tabarna Arnuwanda**, Büyük Kraliçe **Ašmunikal** ve **Tuhkanti** Prens **Tuthaliya**’nın sözleri, hepsi demirden, onlar atılmadı, parçalanmadı, onun baş olduğunu kabul etmeyenler (ancak) onları değiştirir”

LSU 1, Arkayüz 51-55. satırlar: Tabletın önemi ve değişmezliği bir çok yüksek rütbeli görevlinin şahitliğinde daha da pekiştirilmiştir:

“Bu tablet **Hattuša**’da saray oğlanlarının başı (sarayda çok önemli bir memuriyet) bay **Duva**, şarap büyüğü(sarayda önemli bir mevki) bay **Halpaziti**, bay **Antuwašalli**, bay **Kariyaziti**, sağ taraftaki seyislerin başı (sayda önemli bir memuriyet) bay **Hula**, sol taraftaki seyislerin başı (sarayda önemli bir memuriyet) bay **Tarhumima**, sağ taraftaki çobanların başı bay **Taziti**, sol taraftaki çobanların başı (bu görevlilerin sarayda önemli yeri vardı) bay **LUGAL^DLAMA** ve vezir bay **Nerikkaili**, kralın 70 saray oğlanının başı bay **Nunziti**’nin huzurunda katip bay **İnar** tarafından yazıldı”

Bir başka bağış belgesi ise bir kişiye değil bir kuruma, **Šarišša** şehrindeki “**Hattuša** şehrinin evi”ne hibe edilen taşınamazlarla ilgilidir (**LSU 3, Arkayüz 27-37**):

“**Ankuwa** şehrinin mülkü, **Wastiša** şehrinde iskana elverişli 4 yer, **Ankuwa** ülkesinde? bunların tümünü Büyük Kral aldı ve **Šarišša** şehrindeki **Hattuša** şehrinin “evi”ne verdi. Gelecekte **Hattuša**’daki ev için hiç kimse kavga edemez. Büyük Kral **Tabarna**’nın sözleri demirdendir; (bu sözler) atılamaz, kırılmaz (bozulamaz), (Büyük Kral’ın sözünü) değiştiren kimsenin başı kesilecek”

Yapılan bağışlar ister bir kişiye ister bir kuruma yapılsın değişmeyen kurallar her ikisi için de geçerlidir. Bu belgeler belirli bir öngörüye göre oluşturulmuştur.⁶

Yukarıdaki belgelerden anlaşıldığı gibi bir saray hizmetkarı kadına önemli bir bağış yapıldığını göstermektedir. Bağışı yapılan mallar saray çevresinde bulunan bazı önemli kişilerin ellerinden alınmıştır. Bu bakımdan da Hititlerin gerektiğinde kadınlara ne kadar önem verdiğinin başka bir göstergesidir.⁷

⁶ K. K. Riemschneider, LSU, MIO 6, s. 330 vd.

⁷ Ayrıca bkz. K. K. Riemschneider, LSU, MIO 6, s. 344 vd; K. K. Riemschneider; *Zum Lehnswesen bei zum Hethitern*, Ar.Or. 33, 1965, s. 333.

Kaynaklar ve kısaltmalar

Ar.Or, *Archiv Orientalni*, Prag 1929.

Friedrich, J., *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg 1952.

IBoT I, *İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri*, İstanbul 1944.

İmparati, F., *Hitit Yasaları*, Ankara 1992.

LSU: Riemschneider, K. K., *Die hethitischen Landschenkungsurkunden*, MIO 6, Berlin 1958.

MIO: *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung*, Berlin 1953-1971/72.

Riemschneider, K. K., *Zum Lehnswesen bei den Hethitern*, Ar.Or. 33, Praha 1965.

Ünal, A., *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, (Vol. I A-M, Vol. II N-Z), Hamburg 2007.